

БЕВОСИТА СОЛИҚЛАРНИ ҲИСОБЛАШ ВА УНДИРИШ МЕХАНИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Янгибоев Ҳ.А.

*Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ
қўмитаси ҳузуридаги Фискал институт*

Аннотация: Ушбу мақолада бевосита солиқларни ҳисоблаш ва ундиришни такомиллаштириш орқали солиққа тортиш механизми самарадорлигини оширишга эътибор қаратилган. Иқтисодий субъектларнинг самарали ва тежамкор фаолиятини рағбатлантириш, юридик ва жисмоний шахсларнинг даромад ва фойдани кўпайтиришдан манфаатдорлигини ошириш, бюджетни солиқ тушумлари билан тўлдиришга ундовчи мослашувчан механизмни яратиш баён этилган. Бевосита солиқларни ҳисоблаш методикасининг ишлаб чиқиши, солиқлар ва солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш бўйича тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: бевосита солиқлар, билвосита солиқлар, ҳисоблаш, ундириш, солиқ тизими, механизм, такомиллаштириш, фойда солиғи, жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи, айланмадан олинadиган солиқ.

Аннотация: В данной статье основное внимание уделяется повышению эффективности механизма налогообложения за счет совершенствования исчисления и сбора прямых налогов. Констатируется стимулирование эффективной и рентабельной деятельности хозяйствующих субъектов, повышение заинтересованности юридических и физических лиц в увеличении доходов и прибыли, создание гибкого механизма, стимулирующего наполнение бюджета налоговыми поступлениями. Даны рекомендации по развитию методики исчисления прямых налогов, совершенствованию механизма налогов и налогообложения.

Ключевые слова: прямые налоги, косвенные налоги, исчисление, взимание, система налогообложения, механизм, совершенствование, налог на прибыль, налог на доходы физических лиц, налог с оборота.

Annotation: This article focuses on improving the efficiency of the taxation mechanism by improving the calculation and collection of direct taxes. Stimulation of efficient and cost-effective activity of economic entities, increase of interest of legal entities and individuals in increasing income and profit, creation of a flexible mechanism encouraging to fill the budget with tax revenues is stated. Recommendations were given on the development of the method of calculating direct taxes, the improvement of the mechanism of taxes and taxation.

Keywords: direct taxes, indirect taxes, calculation, collection, tax system, mechanism, improvement, profit tax, personal income tax, turnover tax.

1. Кириш.

Жаҳон мамлакатлари амалиётида иқтисодий ривожланиш босқичларига боғлиқ ҳолда бевосита ва билвосита солиқлардан фойдаланиб келинмоқда. Аксарият ривожланган мамлакатлар солиқ маъмурчилигида бевосита солиқларни ҳисоблаш ва ундириш механизмини такомиллаштириб боришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. «Европа Иттифоқига кирувчи иқтисодий ривожланган мамлакатлар давлат бюджети, асосан, бевосита солиқлар ҳисобига тўлдирилади». [2021] Жаҳон амалиётида солиққа тортишда бевосита солиқлар улушининг юқорилиги уларни ҳисоблаш ва ундириш механизмини янада такомиллаштириб боришни тақозо этмоқда.

Ўзбекистонда бевосита солиқларни ҳисоблаш ва ундиришни такомиллаштириш орқали солиққа тортиш механизми самарадорлигини оширишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Иқтисодий субъектларнинг самарали ва тежамкор фаолиятини рағбатлантириш, жисмоний ва юридик шахсларнинг даромад ва фойдани кўпайтиришдан манфаатдорлигини ошириш, бюджетни солиқ тушумлари билан тўлдиришга ундовчи мослашувчан механизмни яратишга ҳаракат қилинмоқда. Ушбу саъй-ҳаракатлар орқали бевосита солиқларни ҳисоблаш методикасининг ишлаб чиқилиши, солиқлар ва солиққа тортиш механизмининг такомиллашуви, халқаро стандартлар амалиётга жорий этилиши муносабати билан хўжалик юритувчи субъектлар молиявий ва солиқ ҳисоботларининг мувофиқлашуви каби жараёнларни самарали ташкил этиш муҳим вазифалардан ҳисобланади.

2. Адабиётлар шарҳи.

Солиқларни гуруҳларга ажратиш, уларнинг моҳиятини ёритиш энг аввало, Европа мамлакатларида шаклланган. Шу сабабли айрим адабиёт ва тадқиқотларда солиқларнинг тарихий ривожланиш жараёнига ҳамда рус тилидаги талқинига мослаб таржима қилинишига қараб бевосита солиқларни - тўғри солиқлар ва билвосита солиқларни - эгри солиқлар деб ифодалаш учраб туради. Мантиқан қаралганда, солиқларни иқтисодий моҳиятига кўра гуруҳлаганда ҳар иккала тушунча ҳам мазмун-моҳиятига, ҳам қўлланилишига кўра бир хил маънони англатгани боис, солиқларни гуруҳлаганда уларни «тўғри» ёки «бевосита» деб номлаш унчалик аҳамиятли эмас. Чунки тўғри солиқлар деганда ҳам, бевосита солиқлар деганда ҳам айтиш билан бир гуруҳ солиқлар тушунилади.

Мамлакатда солиқларнинг бевосита ва билвосита солиқларга бўлиниши солиққа тортиш объекти, солиқ тўловчилар билан мамлакатнинг ўзаро муносабатларига боғлиқ бўлади деб ҳисоблаймиз.

Тўғридан-тўғри фойдага ва мол-мулкка қаратилган солиқлар - бевосита солиқлардир.

Бевосита солиқларнинг ставкалари оиширилса, ривожланиш имкониятлари камая бориб, иқтисодий ривожланишни сусайтиради. Демак бу гуруҳ солиқларнинг ставкалари тўғридан – тўғри бозор иқтисодиёти билан чамбарчас боғлангандир.

Умуман олганда бевосита ва билвосита солиқлар ягона солиқ тизимини ташкил этиб, бир-бири билан ўзаро боғлангандир. Умумий солиқ суммаси ўзгармаган ҳолда бирининг ставкасини камайтириш иккинчисининг ставкасини оширишни талаб этади.

Ўрта асрлардан эътиборан ҳозирги вақтга қадар ҳам солиқларни гуруҳлашга доир энг йирик қарашлардан бири – уларни иқтисодий моҳиятига кўра тўғри (бевосита) ва эгри (билвосита) солиқларга ажратиб ўрганилади.

Солиқларни «бевосита ва билвосита солиқлар тарзида таснифлашга дунёда биринчи марта англиялик файласуф Д.Локк (1632-1704) томонидан 1692 йилда асос солинган.

У барча солиқлар, шу жумладан истеъмом солиқлари охир оқибат ер эгасининг зиммасига тушади» [1824] деган хулосани берди. Локкнинг таъкидлашича, савдогар ва барча воситачилар (даромадини кўшиб) маҳсулотни кўлдан кўлга ўтказиб солиқларни охирги истеъмомчидан ундирадилар. Истеъмомчи ишчи, бундай катта солиқ юкини кўтаролмайди, шунинг учун солиқ тўловларни камайтиришни талаб қилади.

Агар солиқ тўловлари шу ҳолатда қолдирса, ишчилар ўзини-ўзи боқа олмай қолади ва унинг таъминоти кейинчалик барибир ер эгасига тушади. Бу эса ўз навбатида ер эгасининг кўчмас мулкига солиқ солиш даражасининг ошишига сабаб бўлади, натижада ер эгаси зарар билан ишламаслиги учун ерни ташлаб кетишга мажбур бўлади.

Агар йил охиригача ернинг эгалари бўлмаса солиқни ким тўлайди? Мамлакатда ер эгасидан ташқари савдогар ва воситачилардан солиқ ундириш имкони бўлмаса, унда ер эгасига соф даромаддан келиб чиқиб, ер солиғи тўлаш тўғрисида қарор қабул қилиш ҳуқуқини бериш керак ёки ернинг ижара тўловини қисқартириш йўли орқали солиқ юкини кўтариш керак [1824]

– деб ҳисоблаган.

Джон Локк «тўғридан тўғри ундириладиган солиқни – directly охирги (истеъмомчи)га тушадиган солиқларни билвосита солиқлар экан деган хулосага

келган. Натижада солиқлар бевосита солиқлар – direct taxes ва билвосита солиқларга бўлинган». [1919]

Шундай қилиб Д. Локк томонидан таклиф қилинган солиқларнинг иқтисодий таснифи дастлабки тартибга солиш мезонига асосланган эди.

А.Смитнинг фикрича «Билвосита солиқлар харажатлар таркибига киришини, тадбиркорлик фойдаси ҳамда иш ҳақи солиғи бевосита солиқлар эканлигини асослашда биргаликда бозор шароитининг монополлашуви натижасида товар баҳосининг бир қисми гарчи у тадбиркор (савдогар)нинг фойдаси бўлсада нархнинг монопол даражада ўрнатилиши ҳисобига солиқ оғирлиги сифатида сотиб олувчининг зиммасига, яъни билвосита солиқ сифатида тушишини изоҳлайди» [2007] - деб таърифлаган.

Немис файласуф Ф.Якобининг (1743-1819) фикрича «тўғри солиқ бу тўғридан-тўғри тўланиши керак бўлган шахслардан олинадиган солиқлар, билвосита солиқлар эса бу солиқ тўловини бошқалар тўлайдиган солиқдир» [1917] - деб таърифлаган.

Рус иқтисодчиси И.Гашенконинг қайд этишича, солиқларнинг иқтисодий таркиби давлатнинг ривожланиш даражасига, унинг молиявий-иқтисодий ҳолатига, ижтимоий муносабатлар шаклларига таъсир қилади. Давлат бюджетига ундирилган солиқ турларининг таркиби, эволюцияси давлатнинг ривожланиш даражасини баҳолаш имконини беради. Агар солиқ тизимида билвосита солиқлар устунлик қилса, бу давлат иқтисодий жиҳатдан ривожланмаганлигидан далолат беради. «Агар солиқ тизимида тўғри солиқлар устун бўлса (биринчи навбатда, фуқароларнинг даромад солиғи), бу ҳолат давлатнинг молиявий ва иқтисодий барқарорлигини ифодаловчи энг муҳим белги бўлиб хизмат қилади» [2010] - деб таърифлаган.

И.А.Майбуров ва А.М. Соколовскаяларнинг фикрича «солиқлар қайта тиклаш даражасига кўра бевосита ва билвосита солиқларга бўлинади. Бевосита солиқлар - бу жуда кам қайта тикланадиган солиқлар бўлиб, улар бевосита солиқ тўловчининг даромади ёки мулкидан олинади». [2020]

Рус иқтисодчиси В.Г. Пансков ҳам «солиқларни бевосита ва билвосита солиқларга бўлинишини кўрсатиб ўтган». [2021]

Э.Гадоев, Н.Қўзиева, Н.Ашурова, Ж.Ўрмоновлар «солиқларни бевосита ва билвосита солиқларга бўлиниши бўйича қуйидагиларни эътироф этишган, солиқлар бевосита ва билвосита солиқларга бўлинади. Бевосита солиқлар тўғридан тўғри солиқ тўловчининг ўзи тўлайди, яъни солиқни ҳуқуқий тўловчиси ҳам, ҳақиқий тўловчиси ҳам битта шахс бўлади». [2013]

Б.Кодировнинг фикрича «мамлакат иқтисодиётининг юксалиш истиқболлари корхона ва ташкилотларнинг фаолиятига боғлиқ экан, бу тадбиркорлик субъектларининг фаолиятига самарали таъсир этишининг

иқтисодий воситаси сифатида бевосита ва билвосита солиққа тортишда намоён бўлади. Ўзбекистон Республикасида амалда ислохотларнинг янги босқичида эркин ва шаффоф бозор иқтисодиётини шакллантириш устувор вазифа сифатида белгиланган бўлиб айтиш пайтда, мамлакатнинг иқтисодий тараққиётини таъминлашда солиқ воситасининг, шу жумладан бевосита ва билвосита солиққа тортишнинг аҳамияти муҳимдир». [2020]

Иқтисодчилар К.Хотамов ва З.Қурбоновларнинг фикрича, «Бугунги кунда Ўзбекистонда ва халқаро амалиётда ҳам солиқлар иқтисодий моҳиятига ва характерига қараб асосан икки гуруҳга, яъни бевосита ва билвосита солиқларга бўлиб ўрганилмоқда». [2015]

Ўзбекистон Республикасининг давлат бюджети даромадлар манбаини шакллантиришда бевосита ва билвосита солиқлар ўртасидаги мақбул нисбатни таъминлашни белгилловчи меъёрларни аниқлаш муаммоси асосий муаммолардан бири бўлиб қолмоқда.

Бизнинг фикрича бевосита солиқлар – юридик ёки жисмоний шахсларнинг фойдаси ёки даромадига, мол-мулкига, табиий бойликлардан қазиб олганига, фойдаланганига, ишлаб чиқарганига, иш берувчининг ходимлар меҳнатига ҳақ тўлашга доир харажатларига белгиланиб, солиқ тўловчининг даромадидан ёки фойдасидан бевосита давлат бюджетига ёки давлат мақсадли жамғармасига тўланадиган мажбурий беғараз тўловидир.

3. Тадқиқот методологияси.

Тадқиқотимиз методологияси бўлиб, бевосита солиқларнинг ҳисоблаш ва ундириш механизмини такомиллаштириш бўйича иқтисодий муносабатлар ҳисобланади. Бевосита солиқларнинг ҳисоблаш ва ундириш бўйича назарий масалалар умумлаштирилди. Тадқиқот жараёнида амалий материалларни таққослаш ва гуруҳлаш каби усуллардан фойдаланилиб, хулоса ва таклифлар ишлаб чиқилди.

4. Таҳлил ва натижалар.

Бевосита солиқ тўловчилар – зиммасига белгиланган солиқларни тўлаш мажбурияти юклатилган юридик ҳамда жисмоний шахслар ҳисобланади.

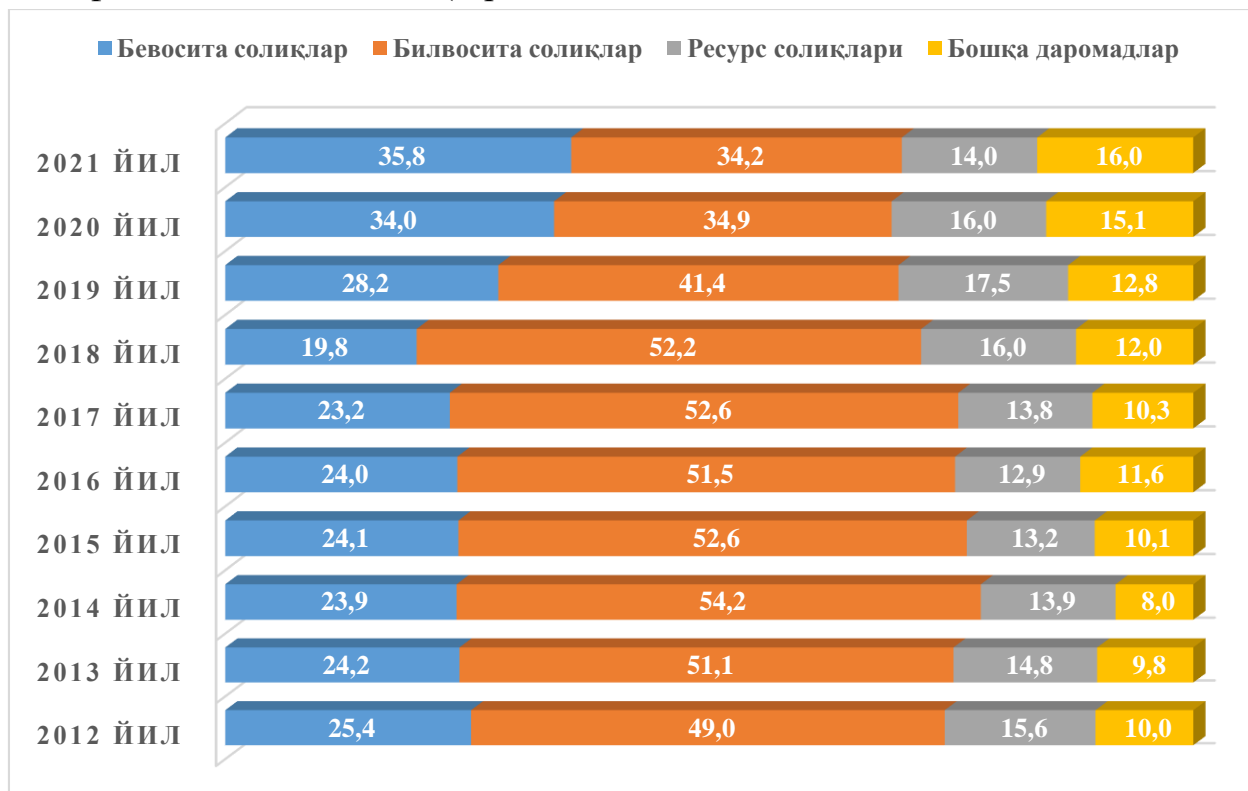
Юридик ва жисмоний шахслар ҳамда яқка тартибдаги тадбиркорлар томонидан тўланадиган бевосита солиқларнинг ҳисобланиши ва тўланиши тартибини ўрганиб чиқсак.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикасида бевосита солиқларнинг турига қуйидаги солиқлар киради:

1. «Фойда солиғи;
2. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи;
3. Айланмадан олинадиган солиқлар;

Билвосита солиқлар мамлакатимиз бюджети учун улкан даромад манбаи бўлиб, узоқ йиллардан буён унинг ҳиссаси давлат бюджетининг даромадлари қисмида катта улушга эга бўлиб келган, 2021 йилда улуши – жами 56 290,5 млрд.сўм ташкил этган бўлса, бевосита солиқларнинг улуши – 58 930,4 млрд. сўм ташкил этган.

2012-2021 йилларда жами мамлакатимиз бюджети даромадларининг ичида солиқ тушумларининг энг юқориси – 2017 йилда 52,6 фоизи билвосита солиқлар билан боғлиқ бўлган бўлса, 2021 йилга келиб, бевосита солиқларнинг улуши – 35,8 фоизни ташкил этган. (1-расм).

1-расм. 2012-2021 йилларда бюджетнинг даромадлар манбаида солиқлар улуши, фоизда¹.

Охири уч йилда яъни 2019 йилдан бошлаб, билвосита солиқлар улуши – 41,4 фоизга тушган бўлса, бевосита солиқлар 28,2 фоизга кўтарилган, 2020 йилдан бошлаб, билвосита солиқлар улуши – 34,9 фоизга тушган бўлса, бевосита солиқлар 34,0 фоизга кўтарилган. 2021 йилдан бошлаб, билвосита солиқлар улуши – 34,2 фоизга тушган бўлса, бевосита солиқлар 35,8 фоизга кўтарилган, 2021 йилдан бошлаб бевосита солиқларнинг улуши давлат бюджетининг даромадлари қисмида энг катта улушга эга бўлиб келаётганлигини кўриш мумкин.

¹ Расм Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ва Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси маълумотлари асосида тузилган.

2022 йил январь-декабрь ойларида Ўзбекистон Республикаси
бюджетга солиқ турлари бўйича тушуми таҳлили²

01.01.2023 йил ҳолатига

млрд.сўм

№	Солиқ тури номи	2022 йил январь-декабрь ойлари тушум	Ўтган йилга нисбатан		
			2021 йил январь-декабрь ойи тушум	Фарқ (+;-)	ўсиш, %
I.	Республика бўйича жами	148 388,2	127 970	20 418	116%
	шу жумладан:				
II.	Солиқлар бўйича	134 249,1	120 318	13 931	112%
1	Қўшилган қиймат солиғи	32 812,1	25 572	7 240	128%
2	Акциз солиғи	13 077,2	12 779	298	102%
3	Айланмадан олинадиган солиқ	2 512,7	1 649	863	152%
4	Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи	24 284,5	18 918	5 367	128%
5	Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи	37 649,9	38 363	-713	98%
6	Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ	13 887,4	15 812	-1 925	88%
7	Мол-мулк солиғи	4 015,4	2 457	1 558	163%
8	Ер солиғи	5 305,9	4 083	1 223	130%
9	Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ	704,1	684	20	103%
III.	Солиқсиз тушумлар бўйича	14 139,1	7 653	6 486	185%
1	Давлат божи	2 717,9	2 180	537	125%
2	Жарималар	1 518,4	1 153	366	132%
3	Йиғимлар	1 534,1	2 069	-535	74%
4	Бошқа тушумлар	8 368,7	2 250	6 118	372%

² Жадвал Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси маълумотлари асосида тузилган.

2022 йил январь-декабрь ойларида Ўзбекистон Республикаси бюджетга солиқ турлари бўйича тушуми таҳлили 1-жадвалда келтирилган.

2023 йил 1 январь ҳолатига давлат бюджетига барча солиқ турлари бўйича 2022 йилда 148 388,2 млрд.сўм даромад келиб тушган бўлса 2021 йилда бу кўрсаткич 127 970,0 млрд.сўмни ташкил этган бўлиб 2022 йилда 116 фоизга ошганлигини кўриш мумкин.

2023 йил 1 январь ҳолатига давлат бюджетига юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи бўйича 2022 йилда 37 649,9 млрд.сўм даромад келиб тушган бўлса 2021 йилда бу кўрсаткич 38 363,0 млрд.сўмни ташкил этган бўлиб 2022 йилда 98 фоизга пасайган, 2023 йил 1 январь ҳолатига давлат бюджетига жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи бўйича 2022 йилда 24 284,5 млрд.сўм даромад келиб тушган бўлса 2021 йилда бу кўрсаткич 18 918,0 млрд.сўмни ташкил этган бўлиб 2022 йилда 128 фоизга ошган, 2023 йил 1 январь ҳолатига давлат бюджетига айланмадан олинадиган солиқ бўйича 2022 йилда 2 512,7 млрд.сўм даромад келиб тушган бўлса 2021 йилда бу кўрсаткич 1 649,0 млрд.сўмни ташкил этган бўлиб 2022 йилга нисбатан 152 фоизга ошган, умуман олганда бевосита солиқларнинг ҳисоблаш ва ундириш механизмини такомиллаштишга давлат томонида катта эътибор берилиб келмоқда.

2-жадвалда эса Ўзбекистон Республикасининг 2022 йил 30 декабрдаги ЎРҚ-813-сон Қонунига асосан 2023 йил учун Ўзбекистон Республикасининг республика бюджети даромадлари прогнози ўз аксини топган.

2-жадвал

2023 йил учун Ўзбекистон Республикасининг республика бюджети даромадлари прогнози³.

млрд сўм.

Т/р	Кўрсаткичлар	Сумма
	Ўзбекистон Республикасининг республика бюджети даромадлари	183 442,8
1.	Бевосита солиқлар	47 127,1
1.1	Фойда солиғи	37 140,4
	шундан, «Навоий кон-металлургия комбинати» ва «Олмалиқ кон-металлургия комбинати» акциядорлик жамиятлари бўйича	16 518,1
1.2	Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи	9 986,7

³Ўзбекистон Республикасининг 2022 йил 30 декабрдаги ЎРҚ-813-сон Қонунига 4-ИЛОВА.

2.	Билвосита солиқлар	84 515,5
2.1	Қўшилган қиймат солиғи	63 775,4
2.2	Акциз солиғи	13 988,1
2.3	Божхона божи	6 752,0
3.	Ресурс тўловлари	14 780,1
3.1	Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ	14 780,1
4.	Дивидендлар (дивидендлар кўринишидаги даромадлардан олинadиган фойда солиғини ҳисобга олмаган ҳолда)	29 532,2
	шундан, «Навоий кон-металлургия комбинати» ва «Олмалиқ кон-металлургия комбинати» акциядорлик жамиятлари бўйича	25 532,2
5.	Бошқа даромадлар ва солиқ бўлмаган бошқа тушумлар	7 448,0

Бунга асосан 2023 йилда Ўзбекистон Республикасининг республика бюджети даромадлари 183 442,8 млрд сўм этиб белгиланган. Бевосита солиқлар 47 127,1 млрд сўм, билвосита солиқлар 84 515,5 млрд сўм ресурс тўловлари 14 780,1 млрд сўм, дивидендлар (дивидендлар кўринишидаги даромадлардан олинadиган фойда солиғини ҳисобга олмаган ҳолда) 29 532,2 млрд сўм ва бошқа даромадлар ва солиқ бўлмаган бошқа тушумлар эса 7 448,0 млрд сўм бўлишлиги прогноз қилинган.

Ўзбекистон Республикасининг 2022 йил 30 декабрдаги “Солиқ ва бюджет сиёсатининг 2023 йилга мўлжалланган асосий йўналишлари қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги ЎРҚ-812-сони қонунига асосан қуйидаги тоифадаги солиқ тўловчилар учун фойда солиғи ставкасини 50 фоизга пасайтириш ҳуқуқи берилди.

А) биринчи марта фойда солиғини тўлашга ўтган айланмадан олинadиган солиқ тўловчиларга - солиқ тўловчи солиқ тўлашга ўтган йилдан кейинги битта солиқ даври давомида жами даромади 10 миллиард сўмдан ошмаган бўлса солиқ ставкасини 50 фоизга пасайтиришга ҳақли бўлди;

Мисол: **2022 йилнинг 1 октябрида** фойда солиғини тўлашга ўтган солиқ тўловчи, 2023 йилда унинг жами даромади 10 млрд сўмдан ошмаган тақдирда, солиқ тўловчи 2023 йил (1 йил) давомида фойда солиғини 7,5 фоиз ставка бўйича тўлашга ҳақли бўлади.

Б) жорий солиқ даври давомида жами даромади биринчи марта 10 миллиард сўмдан ошган солиқ тўловчиларга - башарти пасайтирилган солиқ

ставкаси қўлланадиган солиқ даврларида жами даромади 100 миллиард сўмдан ошмаган бўлса, жорий солиқ даври ва кейинги солиқ даври давомида.

Бунда мазкур солиқ тўловчилар солиқ базасини соддалаштирилган тартибда жами даромаднинг 25 фоизи миқдорида белгилашга ҳақли.

Мисол: **2023 йилнинг 9 ойи якунларига** кўра солиқ тўловчининг жами даромади биринчи марта 10 млрд сўмдан ошди. Солиқ тўловчининг 2023 ёки 2024 йилдаги жами даромади 100 млрд сўмдан ошмаса, у 2023 йил учун 7,5% миқдоридаги ставкани қўллаган ҳолда фойда солиғини тўлайди ва 2024 йилда (2-йил) пасайтирилган ставкани (7,5%) қўллайди.

Пасайтирилган солиқ ставкаси ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни ва акциз солиғини тўловчиларга нисбатан, шунингдек солиқ тўловчи тугатилган ва (ёки) пасайтирилган солиқ ставкасини қўллаш учун солиқ тўловчининг товарларни (хизматларни) реализация қилишдан олган даромадларини икки ва ундан ортиқ тадбиркорлик субъектлари ўртасида тақсимлаш (бўлиш) далиллари аниқланган тақдирда қўлланилмайди.

Фаолиятни доимий муассаса орқали амалга оширувчи норезидентлар дивиденд кўринишидаги даромадлар бўйича Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида назарда тутилган пасайтирилган солиқ ставкасини қўллашга ҳақли эканини назарда тутувчи аниқлаштириш киритилди. Дивидендлар кўринишидаги даромадлар бўйича солиқ солиш масалаларига доир Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида бир нечта пасайтирилган солиқ ставкаси назарда тутилган бўлса, уларнинг энг паст бўлгани қўлланилади.

2022 йилда фаолиятни доимий муассаса орқали амалга оширувчи норезидент тасарруфида солиқ тўланганидан кейин қоладиган соф фойда дивидендларга тенглаштирилган ва унга 10 фоиз миқдоридаги солиқ ставкаси бўйича солиқ солиниши лозим бўлган.

2023 йил 1-январдан бошлаб норезидентнинг монтаж қилиш ва (ёки) ишга тушириш-созлаш хизматлари ва бошқа шунга ўхшаш хизматларни кўрсатишни назарда тутувчи асбоб-ускуналарни сотиб олиш (сотиш) учун ташқи савдо контракти доирасида, кўрсатиладиган хизматлар қиймати алоҳида кўрсатилмаса, у ҳолда норезидентнинг солиқ солинадиган даромади бундай хизматларнинг бозор қийматидан келиб чиқиб аниқланади (илгари-асбоб-ускуналар қийматининг 20 фоизи бўлган).

Солиқ бўйича аванс тўловлари суммаси тўғрисидаги маълумотномани солиқ органларига тақдим этиш муддатига ўзгартириш киритилди. Хусусан, 2023 йилнинг 1 январидан бошлаб солиқ тўловчи ушбу маълумотномани жорий чорақда олиниши кутилаётган фойда суммасидан келиб чиқиб кейинги чорақдаги биринчи ойнинг 15-санасигача (илгари 10-санасигача) тақдим этишга ҳақли.

Жисмоний шахслар ўз даромадларини ипотека кредитларини сўндиришга йўналтирганда, бир вақтнинг ўзида турар жой қиймати (илгари 300 млн сўм бўлган) бўйича талабни бекор қилган ҳолда, жисмоний шахслар даромад солиғи бўйича солиқ солинмайдиган даромад суммаси 15 млн сўмдан меҳнатга ҳақ тўлашнинг энг кам миқдорининг 80 бараваригача (ёки 73,6 млн сўм) оширилди.

Қонунга асосан айланмадан олинадиган солиқ асосий ставкалари солиқ тўловчиларнинг барча тоифалари учун 4 фоиз миқдоридаги ягона ставкаси белгилаган. Дорихона фаолияти учун, бориш қийин бўлган ва тоғли ҳудудларда жойлашган солиқ тўловчилар учун пасайтирилган солиқ ставкалари 1 фоиз миқдорида, бошқа аҳоли пунктларида жойлашган корхоналар учун - 2 фоиз миқдорида (шу жумладан, электрон тижорат) ва аҳолиси сони юз минг нафар ва ундан кўп кишидан иборат шаҳарларда – 3 фоиз миқдорида сақлаб қолинди.

2023 йилдан бошлаб айланмадан олинадиган солиқ тўловчилар ихтиёрий асосда қатъий белгиланган миқдорда солиқ тўлашни танлашга ҳақли. Бунда жами даромад суммаси 500 миллион сўмдан ошмаганда йилига 20 миллион сўм қатъий белгиланган миқдордаги солиқни, жами даромад суммаси 500 миллион сўмдан ошганда эса йилига 30 миллион сўм тўлашни танлаш ҳуқуқи берилди. Солиқ даври мобайнида қатъий белгиланган суммада солиқ тўлашга ўтишда, солиқ миқдори қатъий белгиланган суммани 12 га бўлиш ва олинган натижани жорий солиқ даври охиригача қолган ойлар сонига кўпайтириш йўли билан аниқланади. Солиқ даври мобайнида қатъий белгиланган суммада солиқ тўловчининг жами даромади 500 миллион сўмдан ошган тақдирда, қатъий белгиланган суммадаги солиқ суммаси у ошган ойдан бошлаб жорий солиқ даври охиригача, 500 миллион сўмдан ортиқ жами даромадга эга солиқ тўловчилар учун белгиланган солиқ ставкасидан келиб чиққан ҳолда қайта ҳисобланади. Солиқ даври мобайнида қатъий белгиланган суммада солиқ тўлашдан ҚҚС ва фойда солиғини тўлашга ўтишда қатъий белгиланган суммадаги солиқ ушбу солиқларга ўтилган охириги календарь ойни ҳисобга олган ҳолда тўланиши лозим.

Айланмадан олинадиган солиқ тўловчиларга қатъий белгиланган миқдорда тўланадиган дивидендларга фойда солиғи ва жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи солинмайди. Бунда ихтиёрий ёки мажбурий тартибда ҚҚС тўлашга ўтишда бундай солиқ тўловчиларга ҚҚС билан харид қилинган товарлар қолдиқлари бўйича ҚҚСни ҳисобга олиш ҳуқуқи берилмайди.

5. Хулоса ва таклифлар:

Бевосита солиқлар ставкаси нафақат тадбиркорларни фойда олиш орқали уларни рағбатлантиришнинг зарурий даражасини таъминлаши, шу билан бирга мамлакат бюджети даромадлари ва инвестициялар оқими ўсишини ҳам таъминлаши лозим. Шунинг учун бунда тадбиркорлик фаолиятини ташкил

этишга солиқ тўловчилар қизиқишларини йўқотилиши олиб келиши мумкин бўлган тадбиркорлик субъектлари даромадларини маълум чегарасини бузмаслик талаб этилади.

Бевосита солиқларни бизнинг фикримизча, Бевосита солиқлар – юридик ёки жисмоний шахсларнинг фойдаси ёки даромадига, мол-мулкига, табиий бойликлардан казиб олганлига, фойдаланганлига, ишлаб чиқарганлига, иш берувчининг ходимлар меҳнатига ҳақ тўлашга доир харажатларига белгиланиб, солиқ тўловчининг даромадидан ёки фойдасидан бевосита давлат бюджетиг ёки давлат мақсадли жамғармасига тўланадиган мажбурий беғараз тўловидир.

Хориж тажрибасидан келиб чиқиб, юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини корпорация солиғига ўзгартирилиши ва ушбу солиқ механизмида муайян ўзгаришларни амалга ошириш лозим ҳамда илғор хориж тажрибасини ижобий томонларини мамлакатимиз солиққа тортиш тизимида фойдаланиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Бевосита солиқларнинг ҳисоблаш ва ундириш методикасини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

Бевосита солиқларнинг ҳисоблаш ва ундириш механизмини рақамлаштириш асосида такомиллаштиришни таклиф этамиз.

Адабиётлар/Литература/Reference:

1. Тихонова А.В. К вопросу о выборе приоритетных подходов в налогообложении населения // *Налоги и налогообложение*. – 2021. – №4. – С.19-35. DOI: 10.7256/2454-065X.2021.4.35020 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=35020
2. John Locke *Some Considerations of the Consequences of the Lowering of Interest and the Raising the Value of Money*. 1692. (Collected Works. 1824,) 88-93 бетлар
3. Кулишер И.М. *Очерки финансовой науки*. Вып.1. - Петрофад: Наука и Школа, 1919. - 121 бет.
4. Смит А. *Исследование о природе и причинах богатства народов*. - М: Эксмо, 2007. - 357 бет.
5. Озеров И.Х. *Основы финансовой науки*. - 5-е изд. Вып.1. Учение об обыкновенных доходах. -М.: тип. т-ва И.Д. Сытина, 1917. - 251-252 бетлар.
6. Гарашенко И.В. *Развитие прямого налогообложения в налоговой системе России: теория и практика*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. – Ростов-на-Дону, 2010. 26-27бетлар.
7. Майбуров И.А. *Теория налогообложения*./ И.А.Майбуров, А.М. Соколовская. – М.: ЮНИТА-ДАНА, 2020.-591 с.
8. Пансков В.Г. *Налоги и налогообложение: теория и практика*. Учебник. Москва: Юрайт, 2021-393с.
9. *Юридик шахсларни солиққа тортиш*. Дарслик. / Э.Гадоев, Н.Кўзиева, Н.Ашурова, Ж.Ўрмонов. Т.: IQTISOD-MOLIYA. 2013.-616 б.
10. Кодиров Б. К. *Жаҳон инқирози шароитида бевосита ва билвосита солиқлар асосида Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантириш йўллари*. Иқтисод ва молия / экономика и финансы 2020, 3(135).
11. Хотамов К., Курбонов З. *Солиқлар таҳлилини такомиллаштириш масалалари*. //«Biznes-Эксперт» илмий-амалий, иқтисодий ойлик журнали. : №8(92)-2015.